

Univerzita Karlova v Praze
Knihovna

E4.1 - Rou - 2b

2551083769

Filozofická fakulta
Univerzity Karlovy v Praze

F-819/2002

Reprint původního vydání z roku 1949.

Původní název díla:

Du contrat social ou principes du droit politique

(O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva)

Jean-Jacques Rousseau

© Doc. JUDr. Jarmila Veselá, překladatelka, 1949

© Jiří Veselý, dědic autorských práv, 2002

© Vydavatel: Aleš Čeněk, 394 02 Dobrá Voda 44, 2002

Upravila: Markéta Šálená, grafická a propagační činnost

Tisk tiskárna FINIDR, Český Těšín

ISBN 80-86473-10-4

JEAN-JACQUES ROUSSEAU

O SPOLEČENSKÉ SMLOUVĚ

NEBOLI

O ZÁSADÁCH STÁTNÍHO PRÁVA

– foederis aequas.

Dicamus leges.

AENEID. XI.

1949

NÁKLADEM PRÁVNICKÉHO KNIHKUPECTVÍ A NAKLADATELSTVÍ
V. LINHART V PRAZE II. TŘ. J. OPLETALA 35

Není mnoho filozofů, jako byl francouzský myslitel Jean Jacques Rousseau (28. 6. 1712 – 2. 7. 1778), kteří již za svého života výrazně ovlivnili myšlení a chování lidí, není mnoho prací, nevelkých rozsahem, jako je jeho spis *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*, které měly nejen značný dobový význam, ale staly se zároveň díly nadčasovými. Především touto svojí knihou se natrvalo zařadil mezi klasiky právního, politického a sociálního myšlení.

Rousseau patří mezi přední představitele racionalistického směru teorie přirozeného práva. Byl zastáncem koncepce společenské smlouvy jako zdroje legitimacy státu. Proti osvětskému zbožštění rozumu, kultury a civilizace však vyzvedl také přírodu a cit. Byl ostrým kritikem feudálních vztahů a despotie, obhájcem rovnosti lidí.

Přirozený stav byl pro něho stavem ideálním. Rousseau vycházel z toho, že v prvotním přirozeném stavu byli lidé nejen svobodni, ale navzájem i rovni co do svého majetku. Existovala pouze nerovnost biologická; hospodářská, sociální a politická nerovnost neexistovaly. V přirozeném stavu nebylo soukromé vlastnictví, ani státní moc. Podle něj byl člověk od přírody tvorem dobrým; zlým ho udělaly instituce civilizované společnosti. Je tedy stav, ve kterém civilizovaný člověk žije, stavem nepřirozeným, který je nutno odstranit: „*Člověk se narodil svobodem a všude je v okovech*“.

Obnovení přirozeného stavu je podle něj obnovením rovnosti všech, lidé mohou být současně poddanými i suveréni, neboť „*svoboda je poslušnost vůči zákonu, který jsme si stanovili*“.

Hlavní příčinu politické a společenské nerovnosti viděl v soukromém vlastnictví: „*Člověk, který si jako první obsadil určitou část pozemku, vyhlásil: To je moje! a našel dost naivních lidí, kteří mu uvěřili, byl skutečným zakladatelem občanské společnosti. Kolik zločinů, válek, vražd, béd a hrůz by si lidstvo bylo ušetřilo, kdyby někdo vytrhal kůly, zasypal příkopy a zavolal na své druhy: Chraňte se poslouchat toho podvodníka. Jste ztraceni, pokud zapomenete, že ovoce patří všem a země nikomu.*“

Teorii společenské smlouvy obohatil pojmem „suverenita lidu“. Jedinou reálnou demokracií je mu demokracie přímá, odmítá pojetí zastupitelské demokracie. Ale také pochybuje, zda přímá demokracie je možná a dlouhodobě udržitelná. *“Dodejme, že žádná vláda nepodléhá tak občanským válkám a vnitřním zmatkům jako vláda demokratická nebo lidová, protože žádná vláda nesměřuje tak silně a tak nepřetržitě k tomu, aby změnila formu, ani žádná nevyžaduje více bdělosti a odvahy, aby se udržela ve své formě. Zvláště v této ústavě se občan má vyzbrojit silou a vytrvalostí a říkat v hloubi svého srdce každý den svého života, co říkal ctnostný vojvoda na sněmu polském: Raději svobodu s jejími nebezpečími, než klid otroctví. Kdyby byl národ bohů, vládl by si demokraticky. Vláda tak dokonalá se nehodí pro lidi.”*

Rousseau vycházel z konsensuálního základu demokracie, v konsensu viděl rozdíl mezi přirozeným a společenským stavem. Princip většiny, na němž je založena demokracie, vyžaduje podle něj nejprve konsensus na tomto pravidle. Zdůrazňoval zároveň, že lidé mají právo na odpor proti nehodné moci, mohou stát kdykoliv zavrhnout, když mají pocit, že je omezuje a utlačuje.

Rousseau propracoval též pojem obecné blaho, které je třeba ctít a které může být důvodem omezení svobody lidí. Rozlišuje přitom vůli všech jako mechanický souhrn jednotlivých vůlí ve společnosti a obecnou vůli, která vyjadřuje obecné blaho. *“Mezi vůlí všech (volonté de tous) a všeobecnou vůlí (volonté generale) je často velký rozdíl. Všeobecná vůle přihlíží jen ke společnému zájmu. Vůle všech vychází ze soukromého zájmu a je jen souhrnem jednotlivých vůlí. Pokud od těchto vůlí odečteme plus a minus, které se navzájem ruší, zůstane jako souhrn rozdílů všeobecná vůle.”*

J. J. Rousseau se oprávněně řadí k nejvýznamnějším myslitelům epochy osvícenství a racionalismu. Jeho názory byly jedněmi bouřlivě vítány, stejně jako jinými vehementně zatracovány. V každém případě je však třeba se k nim stále vracet a vyrovnávat se s nimi. Proto je nové vydání jeho práce významným edičním počinem.

Prof. JUDr. Aleš Gerloch, CSc.

UPOZORNĚNÍ

Toto malé pojednání je výňatkem z rozsáhlejšího díla, kterého jsem se podjal kdysi, aniž jsem zvážil své síly, a kterého jsem dávno nechal. Tato část je nejvýznamnější z různých částí, které mohly být vyňaty z toho, co bylo hotovo, a zdálo se mi, že je nejméně nehodna toho, aby se předložila veřejnosti. Ostatní již neexistuje.*

* R. chystal dílo o Státních zřízeních; neuveřejněné části spálil. Srov. *Konfese*, kn. X. (rok 1759). (Čes. překl. Vyznání, Praha 1910.)

Kapitola XIII. Pokračování	104
Kapitola XIV. Pokračování	105
Kapitola XV. O poslancích nebo zástupcích	106
Kapitola XVI. O tom, že zřízení vlády není smlouvou	110
Kapitola XVII. O zřízení vlády	112
Kapitola XVIII. O prostředcích, jak předejti usurpacím vlády	113

Kniha čtvrtá

Kde se dále pojednává o státních zákonech a uvádějí se prostředky, jak upevniti ústavu státu.

Kapitola I. O tom, že obecná vůle je nezničitelná ...	116
Kapitola II. O hlasování	118
Kapitola III. O volbách	122
Kapitola IV. O římských komiciích	124
Kapitola V. O tribunátu	136
Kapitola VI. O diktatuře	138
Kapitola VII. O censuře	142
Kapitola VIII. O občanském náboženství	144
Kapitola IX. Závěr	157

Chci zkoumati, zda může v občanském řádě býti legitimní a bezpečné pravidlo pro správu, když bereme lidi takové, jací jsou, a zákony takové, jaké mohou býti. Vynasnažím se při tomto bádání, abych vždy sloučil to, co dovoluje právo, s tím, co vyžaduje prospěch, aby spravedlnost a užitečnost nebyly od sebe odděleny.

Přistupuji k vlastní věci, aniž jsem prokazoval důležitost svého námětu. Zeptáte se mne, jsem-li knížetem* nebo zákonodárcem, když píší o politice. Odpovím, že nikoliv, ale že právě proto píší o politice. Kdybych byl knížetem nebo zákonodárcem, neztrácel bych čas tím, že bych říkal, co se má činiti; učinil bych to, nebo bych mlčel.

Jelikož jsem se narodil jako občan svobodného státu a jako člen suveréna**, stačí hlasovací právo k tomu,

* Překládám „kníže“ francouzské slovo „prince“, kterého R. užívá ve zvláštním slova smyslu. Kníže je člověk nebo těleso pověřené vládou nebo nejvyšší správnou. Viz kn. III. kap. 1. str. 68 zvl. i pozn. 17.

** Užívám v překladu výrazu „suverén“ pro francouzské slovo „souverain“. R. pojímá suveréna takto: Společenskou smlouvou vzniká kolektivní těleso, které touto smlouvou dostává svou jednotnost, své já, svůj život, svou vůli. Toto těleso je suverénem, je-li aktivní; suverén je subjektem obecné vůle tohoto tělesa, která se

aby mi ukládalo povinnost poučiti se o veřejných záležitostech, byť i vliv, který může mít můj hlas ve veřejných záležitostech, byl sebeslabší; jsem šťasten, že kdykoliv uvažuji o vládách, nalézám ve svém bádání vždy nové důvody pro to, abych miloval vládu své země.

Kapitola I.

NÁMĚT TĚTO PRVÉ KNIHY

Člověk se narodil svoboděn a všude je v okovech. Ten, kdo se má za pána ostatních, zůstává větším otrokem, než oni. Jak se tato změna udála? Nevím. Co může tuto změnu ospravedlniti? Myslím, že dovedu rozluštit tuto otázku.

Kdybych si všímal jen moci a účinku, který z ní pochází, řekl bych: Dokud je národ donucován poslouchati a dokud poslouchá, dělá dobře; jakmile může setřásti jho a jakmile je setřese, dělá ještě lépe; neboť když nabývá znovu své svobody tímž právem, kterým se mu uloupila, buď je oprávněn k tomu, aby se opět chopil své svobody, nebo nebylo zde práva k tomu, aby se mu odňala. Ale společenský řád je svatým právem, které tvo-

vyjadřuje zákonem (srov. zvl. kn. I., kap. VII; kn. I., kap. VI., str. 25; kn. II., kap. I.). V Dopisech psaných na horách (I. Část, dop. 6.) vysvětluje pojem suveréna takto: „Vůle všech je tedy nejvyšším řádem a pravidlem; a personifikaci této obecné vůle nazývám suverénem ...“ a dále „Zákonodárná moc, která je suverénem ...“. Suverén je mu tedy synonymem pro moc zákonodárnou, vyjadřující obecnou vůli. Výraz suverén se opakuje v knize na mnoha místech; tato poznámka platí i pro ně. Při četbě knihy musíme mít stále na mysli, co R. míní slovem suverén.

ří základ všech ostatních práv. Toto právo však nepochází z přirozenosti; je tedy založeno na úmluvách. Jde o to zjistiti, jaké jsou to úmluvy. Dříve než se k tomu dostanu, musím dokázati, co jsem předeslal.

Kapitola II.

O PRVNÍCH SPOLEČNOSTECH

Nejstarší a jedině přirozená společnost jest společnost rodiny; a i děti zůstávají spjaty s otcem jen tak dlouho, pokud ho potřebují, aby se uchovaly. Jakmile tato potřeba přestane, přirozené pouto se zničí. Děti zproštěné poslušnosti, již byly povinovány otcí, i otec zproštěný péče, kterou byl povinen dětem, vracejí se stejně opět v nezávislost. Jestliže nadále zůstávají spojeni, neděje se tak přirozeně, nýbrž dobrovolně; a rodina sama se udržuje jen dohodou.

Tato společná svoboda je důsledkem přirozenosti člověka. Jeho prvním zákonem je bdít nad zachováním sebe sama, jeho první starosti jsou ty, jimiž je povinen sám sobě; a jakmile dosáhne věku rozumu, stává se svým vlastním pánem tím, že sám posuzuje prostředky vhodné k sebezáchově.

Rodina je tedy, chcete-li, prvním vzorem státní společnosti, hlava státu je obrazem otce, lid je obrazem dětí; a všichni, jsouce zrozeni rovni a svobodní, zcizují svou svobodu jen pro svůj užitek. Všechen rozdíl je v tom, že v rodině láska otce k dětem jej odměňuje za péči, kterou jim věnuje, a že ve státě záliba v panování nahrazuje tuto lásku; kterou hlava státu nemá pro své národy.

Grotius* popírá, že veškerá lidská moc je zavedena ve prospěch těch, kteří jsou ovládáni; jako příklad uvádí otroctví. Jeho obvyklý způsob uvažování je dokazováním vždy právo skutečnosti.¹ Bylo by lze použít metodu důslednější, ale méně příznivou tyranům.

Podle Grotia je tedy pochybné, zda lidský rod patří stovce lidí, nebo, zda tato stovka lidí patří lidskému rodu: a zdá se, že se v celé své knize přiklání k prvnímu názoru. To je také míněním Hobbesovým.** Tak je lidský druh rozdělen na stáda dobytka, z nichž každé má svého vůdce, který je hlídá, aby je pohltit.

Tak, jako je pastýř vyšší přirozenosti než je přirozenost jeho stáda, tak pastýři lidí, kteří jsou jejich vůdci, jsou vyšší přirozenosti než jejich lid. Tak uvažoval císař Caligula podle zprávy Philonovy*** a činil dosti správ-

¹ „Učená badání o veřejném právu jsou často jen dějinami dávného zneužívání; a člověk zbytečně stál svéhlavě na svém, když si dal práci, aby je studoval příliš pečlivě.“ (Pojednání o zájmech Francie v poměru k sousedům od markýze d'Argenson †). A to právě udělal Grotius.

* Grotius (1583–1645), filosof, právník, diplomat a historik holandský. Nejznámější dílo *De iure belli ac pacis libri tres in quibus ius naturae et gentium item iuris publici praecipua explicantur* (1613); dílo je věnováno Ludvíkovi XIII.

** Hobbes (1588–1679), anglický filosof, zastánce absolutní moci státu; nejdůležitější spisy: *Základy práva přirozeného a politického*; *De cive* (čes. překl. Praha, 1909); *Leviathan* (čes. překl. Praha, 1941).

*** Philon (30 př. Kr. – 54 po Kr.), alexandrijský filosof židovský. Jako sedmdesátiletý stařec vedl židovskou delegaci z Alexandrie k císaři Gaiovi, aby žádal o milost pro židy. Byl velmi špatně přijat. Napsal pak historii tohoto Poselství.

† viz pozn. na str. 154.

ný závěr z této analogie, že králové jsou bohy a lid je dobyt看em.

Toto usuzování Galigulovo se shoduje s usuzováním Hobbesovým a Grotiovým. Před nimi přede všemi také Aristoteles* řekl, že lidé si nejsou od přírody naprosto rovni, že jedni se rodí k otroctví a druzí k nadvládě.

Aristoteles měl pravdu, ale zaměňoval účinek s příčinou. Každý člověk zrozený v otroctví se rodí k otroctví, nic není jistějšího. Otroci ztrácejí vše ve svých okovech, dokonce i přání se z nich dostat; milují své poddanství tak, jako druzi Odysseovi milovali svou zvířecí podobu.^{2**} Jsou-li otroci od přírody, je tomu tak, protože byli otroci proti přírodě. Moc stvořila první otroky, jejich zbabělost prodloužila jejich trvání.

Neřekl jsem nic o králi Adamovi***, ani o císaři Noemovi, otci tří velkých monarchů, kteří se rozdělili o svět tak, jak to učinily děti Saturnovy, které se domnívá někdo v nich poznávat. Doufám, že dojdou vděku za tuto skromnost; neboť, jelikož pocházím přímo od jed-

² Viz malé pojednání Plutarchovo nazvané: „O tom, jak zvířata užívají rozumu.“

* V *Politice* (čes. překl. Praha 1895 a 1939), kn. I., hl. 5. – Aristoteles (384–322 př. Kr.), řecký filosof, napsal řadu spisů z logiky, politiky, přírodních věd, fyziky. Celá středověká filosofie se oň opírala.

** Kirké, krásná kouzelnice, sídlící na ostrově Aiaji, proměnila ve vepře druhu Odysseovy. – Homer, *Odyssea*, zpěv X. Vaňorného překl. z r. 1940, str. 203 a n.

*** Rousseau naráží zde na patriarchální teorii Filmerovu (Patriarcha 1680), podle něhož politická moc mající původ v Adamovi se přenášela dědičně a rozdělila se mezi pozemské krále, kteří jsou tak nástupci Adama a Noema. Proti Filmerově knize polemisoval John Locke v proslulé knize *Dvě pojednání o vládě*.

noho tohoto kníže
mohu vědět, jestli
zákonným králem
nelze se neshodnouti
světa, tak jako byl
dokud byl jeho jedi
pohodlné to, že mo
nemusil obavati ani

ce a možná, že z větve nejstarší, bych se ověřením titulu nejevil býti dského druhu? Ať je tomu jakkoliv, uti o tom, že Adam byl suverénem světa, tak jako byl Robinson suverénem svého ostrova, ným obyvatelem: a v této říši bylo monarcha, jistý na svém trůně, se nemusil obavati ani

Kapitola III.

O PRÁVU SILNĚJŠÍHO

Nejsilnější není nikdy dosti silný, aby byl vždy pánem, nepřeměnili svou moc v právo a poslušnost v povinnost. Odtud právo silnějšího, právo míněné na pohled ironicky a skutečně v zásadě zavedené. Ale nevysvětlí se nám nikdy toto slovo? Síla je moc fysická; nevidím, jaká morálka může vypláhati z jejích účinků. Ustoupiti síle je činem nutnosti, nikoliv vůle. Je to nanejvýš čin opatrnosti. V jakém smyslu to může býti povinnost?

Předkládáme na okamžik toto domnělé právo. Říkám, že z toho plyne jen nevysvětlitelný zmatek; neboť, jakmile moc tvoří právo, účinek se mění s příčinou: každá moc, která překonává prvou moc, nastupuje v její právo. Jakmile se může neposlouchati bez trestně, může se neposlouchati oprávněně; a jelikož silnější má vždy pravdu, nejde o nic jiného, než jednati tak, abychom byli silnější. Co však je takové právo, které zaniká, když moc přestává? Je-li třeba poslouchati z přinucení, není třeba poslouchati, není-li člověk nucen poslouchati, není k tomu již povinnen. Vidí-

me tedy, že slůvko „právo“ nepřidává nic k moci: znamená zde zhola nic.

Poslouchejte mocností! Znamená-li to, ustupujte násilí, je pravidlo dobré, avšak zbytečné. Ručím za to, že se nikdy neporuší. Všechna moc pochází od Boha. Připouštím to; ale každá nemoc také od něho pochází: znamená to, že je zakázáno zavolati lékaře? Když mě lupič přepadne v hlubině lesa, je nejen třeba dáti pod nátlakem peněženku, nýbrž jsem podle svého svědomí povinen ji dáti, když ji mohu podržeti za sebou? neboť konečně pistol, kterou drží, je také mocí.

Shodněme se tedy na tom, že moc netvoří právo a že jsme povinni poslouchati jen legitimní moci. Tak se vrací znovu má původní otázka.

Kapitola IV.

O OTROCTVÍ

Nemá-li žádný člověk přirozenou pravomoc nad svým bližním a netvoří-li moc právo, zůstávají úmluvy jako základ veškeré legitimní moci mezi lidmi.

Může-li jednotlivec, jak praví Grotius, zciziti svou svobodu a státi se otrokem pána, proč by celý národ nemohl zciziti svou svobodu a státi se poddaným krále. Jest zde plno dvojznačných slov, které by bylo třeba vysvětliti, ale držíme se slova „zciziti“. Zciziti znamená dáti nebo prodati. Avšak člověk, který se zotročuje druhému, se nedává; prodává se při nejmenším za svou obživu: ale proč se zaprodává národ? Dalek toho, aby poskytoval svým poddaným obživu, má král svou existenci z nich; a podle Rabelaisa nežije král z mála. Poddaní

tedy dávají svou osobu pod podmínkou, že se jim vezme i jejich majetek? Nevím, co jim zbývá, aby si zachovali.

Řekne se, že despota zabezpečuje svým poddaným občanský klid. Budiž, ale co tím získají, když války, které jim přivodí jeho tížadost, když jeho nenasytná chtivost, když týrání jeho ministrů je přivádějí do většího zoufalství, než by to dovedly jejich vlastní neshody? Co získají, když tento klid je jednou z jejich útrap? Klidně se žije také v temnicích; stačí to k tomu, aby se tam člověk měl dobře? Řekové uvěznění v jeskyni Kyklopa* tam žili klidně, čekajíce, až na ně přijde řada, aby byli pohlceni.

Je absurdní a nepochopitelné říci, že se člověk dává zdarma; takový čin je nezákonný a neplatný, už jen proto, že kdo tak jedná, není při dobrých smyslech. Říci totéž o celém národě, znamená předpokládati národ bláznů: bláznovství nevytváří právo.

I kdyby se každý sám mohl zciziti, nemůže zciziti své děti; rodí se jako lidé a svobodní; jejich svoboda jim patří; nikdo nemůže s ní nakládati, jen oni sami. Dříve než dosáhnou věku rozumu, může otec jejich jménem smlouvou stanoviti podmínky pro jejich zachování, pro jejich blahobyť, nemůže je však dávatí neodvolatelně a bezpodmínečně; neboť takovéto darování odporuje cílům přírody a přesahuje práva otcovská. K tomu, aby libovolná vláda byla zákonitá, bylo by tedy třeba, aby v každé generaci byl lid pánem toho, aby ji připustil nebo zavrhl; ale pak by tato vláda nebyla již libovolnou.

* Homer, *Odysseia*, zpěv. IX., překl. Vaňorného z r. 1940, str. 179.

Vzdání se své svobody znamená vzdání se své lidské hodnosti, lidských práv, ba i svých povinností. Není možné žádné odškodnění za to, že se kdokoliv všeho vzdal. Takovéto vzdání je neslučitelné s lidskou přirozeností a odníti veškeru svobodu jeho vůli, znamená odnutí veškeru mravní cenu jeho činům. Je to konečně úmluva bezpodstatná a sama sobě odporující smluviti na jedné straně neobmezenou moc a na druhé straně bezmeznou poslušnost. Není-li jasné, že člověk není ničím zavázán vůči tomu, od něhož má právo vše vymáhati? A nezpůsobuje nulitu aktu již tato samotná podmínka, bez protihodnoty, bez náhrady. Neboť jaké by měl můj otrok proti mně právo, když vše co má, mně náleží, a když, jelikož jeho právo je mým právem, toto moje právo vůči mně samému je slovem, které nemá smyslu?

Grotius a ostatní odvozují z války další pramen domnělého práva otroctví. Jelikož má podle nich vítěz právo usmrtiti poraženého, může poražený vykoupiti svůj život svou svobodou; úmluva tím legitimnější, že přináší zisk oběma.

Je však jasné, že toto domnělé právo na usmrcení poražených neplyne nikterak ze stavu válečného. Již proto, že lidé žijící ve stavu původní nezávislosti, nemají mezi sebou dosti stálých vztahů, aby z nich mohl vzniknouti stav míru nebo války, a nejsou proto od přírody nepřáteli. Válku tvoří vztahy mezi věcmi a ne vztahy mezi lidmi, a jelikož stav válečný se nemůže zroditi z prostých osobních vztahů, nýbrž jen ze vztahů věcných, nemůže existovati soukromá válka nebo válka člověka proti člověku, ani ve stavu přirozeném, kde není stálého vlastnictví, ani v společenském stavu, kde je vše pod mocí zákonů.

Zápasy soukromníků, souboje, potýčky jsou činy, které nezakládají vůbec stav; a pokud jde o soukromé války, dovolené zřízením Ludvíka IX., krále francouzského, a zrušené božím mírem, jsou to zneužití feudální vlády, nejnesmyslnějšího systému, jaký kdy byl, systému protivícího se zásadám přirozeného práva a každé dobré politiky.

Válka tedy není vztahem člověka k člověku, nýbrž vztahem jednoho státu k druhému, při čemž jednotlivci jsou nepřáteli jen náhodně, nikterak jako lidé, ani jako občané³, nýbrž jako vojáci; nikterak jako členové vlasti, nýbrž jako její obránci. Konečně každý stát může mít za nepřítele jen jiné státy, a nikoliv lidi, když nelze mezi věcmi různé podstaty stanovití pravý vztah.

Tato zásada je v soulase s ustálenými zásadami všech časů a se stálou praxí všech státně organisovaných národů. Prohlášení války jsou méně oznámením mocností než jejich poddaným. Cizinec, ať král, ať soukromník nebo národ, který krade, zabíjí nebo zadržuje pod-

³ Římané, kteří lépe rozuměli válečnému právu a respektovali je více než kterýkoliv národ světa, byli po té stránce tak svědomití, že žádnému občanu nebylo dovoleno sloužiti jako dobrovolce, aniž se výslovně zavázal bojovati proti nepříteli, a výslovně proti určitému nepříteli. Když byla zrušena legie, ve které v prvých vojenských letech sloužil pod Popiliem syn Catonův, napsal Caton Popiliovi, že přeje-li si, aby jeho syn dále pod ním sloužil, musí jej podrobiti nové vojenské přísaze, protože nemůže bojovati proti nepříteli, když prvá přísaha se zrušila. A týž Cato psal synovi, aby se střežil toho, aby se dostavil do boje, aniž znovu přísahal. Víím, že mi lze namítnouti obléhání Clusia a jiné zvláštní případy; já však se dovolávám zákona, zvyků. Římané právě nejméně přestupovali svoje zákony; a jedině oni měli zákony tak krásné (poznámka vydání z roku 1782).

dané, aniž prohlásil válku knížeti, není nepřítelem, nýbrž lupičem. I v době války se spravedlivý kníže v nepřátelské zemi zmocní všeho, co je obecným majetkem, šetří však osobu a majetek jednotlivců; šetří práv, na nichž se zakládají jeho práva. Jelikož je cílem války zničení nepřátelský stát, má člověk právo zabítí obhájce nepřátelského státu, pokud jsou ve zbrani; ale jakmile je složí a vzdají se a přestávají tak býti nepřáteli nebo nástroji nepřítele, stávají se opět jen lidmi, a člověk nemá již práva nad jejich životem. Někdy může býti usmrčen stát, aniž byl usmrčen jediný jeho člen; nuže válka nedává žádné právo, které by nebylo nutné k dosažení jejího účelu. Tyto zásady nejsou zásadami Grotiovými; nezakládají se na autoritě básníků, ale pramení z přirozenosti věcí a zakládají se na rozumu.

Právo na výboj se zakládá toliko na právu silnějšího. Nedává-li válka nikterak vítězi právo povražditi poražené národy, nemůže toto právo, které nemá, zakládati právo je zotročiti. Člověk má právo usmrtiti nepřítele jen, když ho nemůže zotročiti; právo zotročiti nepochází tedy z práva usmrtiti: je to tedy nespravedlivá směna, dovolí-li se nepříteli, aby si vykoupil za cenu svobody svůj život, na který člověk nemá žádné právo. Zakládáme-li právo na život a na smrt na právu otroctví, a právo otroctví na právu na život a na smrt, je jasné, že upadáme do bludného kruhu.

I když předpokládáme to hrozné právo vše zabíjeti, říkám, že válečný otrok nebo národ dobytý není povinen vůči svému pánu ničím jiným než poslušností, pokud je k tomu nucen. Když vítěz bere náhradu za jeho život, nepromějí mu jej tím: místo, aby jej neplodně zabil, zabil jej užitečně. Aniž tedy nad ním nabyl nějaké

pravomoci spojené s násilím, stav války trvá mezi nimi jako dříve, jejich vztah je dokonce toho důsledkem; a použití práva válečného nepředpokládá žádné mírové smlouvy. Učinili úmluvu; budiž: avšak tato úmluva předpokládá trvání stavu válečného, jsouc daleka toho, aby stav válečný zrušila.

Takto ať se díváme pod jakýmkoliv zorným úhlem na věci, právo otroctví je neplatné nejen proto, že je nezákonné, nýbrž i proto, že je absurdní a nic neznamená. Slova „otroctví“ a „právo“ si odporují, vzájemně se vylučují. Ať již to řekne člověk člověku, ať již člověk národu, bude stejně nesmyslnou tato řeč: Činím s tebou úmluvu zcela k tvé tíži a zcela v můj prospěch, že budu ji zachovávat, pokud se mi bude líbiti, a že ty ji budeš zachovávat, pokud se mi bude líbiti.

Kapitola V.

O TOM, ŽE JE TŘEBA VŽDY JÍTI ZPĚT K PRVNÍ SMLOUVĚ

I kdybych připustil vše, co jsem až dosud vyvrátil, zastánci despotismu by se tím nepodporovali. Bude vždy velký rozdíl mezi podrobením davu a vládou nad společnostmi. I když jsou jednotliví lidé postupně zotročeni jediným, ať je jich sebevíce, spatřuji v tom jen pána a otroky, nespátřuji v tom národ a jeho hlavu: je to, chcete-li, sloučení a ne sdružení; není tam ani obecného blaha, ani státního tělesa. I kdyby tento člověk zotročil třeba půl světa, je stále jen soukromníkem; jeho zájem, rozdílný od zájmu ostatních, je vždy jen zájmem soukromým. Jestli tento člověk zahyne, zůstane jeho říše

po něm rozptýlena a bez svazku, jako se rozpadá dub a upadne v hromádku popele, když jej oheň ztrávil.

Národ, říká Grotius, se může dáti králi. Podle Grotia je národ národem dříve, než se dá králi. Toto darování samo je občanským úkonem; předpokládá veřejné rokování. Dříve než budeme zkoumati akt, jímž národ zvolí krále, bylo by dobře zkoumati akt, jímž se národ stává národem, neboť tento akt, který nutně musí předcházeti druhému, je pravým základem společnosti.

Kdyby nebylo žádné předchozí úmluvy, kde by skutečně byl závazek, aby se menšina podrobila volbě většiny, ač-li by volba nebyla jednohlasná? A jak sto, jež si přeje pána, má právo hlasovati za deset, kteří si ho vůbec nepřejí? Zákon o většině ve volbách je sám zřízením smluvním, a předpokládá alespoň jednu jednohlasnost.

Kapitola VI.

O SPOLEČENSKÉ SMLOUVĚ

Předpokládám, že lidé dospěli ve vývoji onoho bodu, kde překážky škodlivé jejich zachování v přirozeném stavu, vítězí odolností nad silami, které každý jedinec může vynaložiti, aby se udržel v tomto stavu. Tu tento prvotní stav nemůže dále trvati; a lidský druh by zahynul, kdyby nezměnil svůj způsob života.

Nuže, jelikož lidé nemohou zploditi nové síly, nýbrž jen sloučiti a řídit ty, které tu jsou, nemají jiného prostředku záchovy, než aby utvořili sloučením souhrn sil, který by mohl zvítěziti nad odporem, uváděli síly ty v pohyb jedinou pružinou a dali jim působiti v souhlase.

Tento souhrn sil může se zroditi jen ze součinnosti více lidí; jelikož však síla a svoboda každého člověka jsou prvními nástroji jeho sebezáchovy, jak je zadá, aniž si uškodil a aniž zanedbal povinnost vůči sobě samému? Tato nesnáž, pokud jde o můj námět, může se vyjádřiti těmito slovy:

„Nalézti formu sdružení, které by bránilo a ochraňovalo vši společnou silou osobu a majetek každého člena, a podle níž každý by poslouchal jenom sama sebe, i když se sloučí se všemi, a zůstával svobodným jako dřív.“ To je základní problém, který Společenská smlouva řeší.

Články této smlouvy jsou tak stanoveny povahou aktu, že by nejmenší změna je učinila zbytečnými a zbavila významu; takže i když nebyly snad nikdy formálně vysloveny, jsou všude stejné, všude mlčky přijaté a uznávané až do té doby, kdy tato společenská smlouva se poruší a každý nastupuje zpět ve svá původní práva a chápe se opět své přirozené svobody a ztrácí smluvní svobodu, pro kterou se zřekl své svobody přirozené.

Tyto články, dobře pochopeny, se všechny redukují na jediný: to je úplné zcizení každého člena společnosti se všemi jeho právy celému společenství; neboť je předně podmínka pro všechny stejná, dává-li se každý cele; a je-li podmínka stejná pro všechny, nemá nikdo zájem na tom, aby ji učinil tíživou pro ostatní.

Poněvadž se zcizení děje bez výhrad, je nadto spojené tak dokonalé, jak jen může býti, a žádný člen nemá, čeho by se domáhal, neboť kdyby zůstávala nějaká práva jednotlivcům, každý jsa v určité věci svým vlastním soudcem, brzy by požadoval, aby jím byl ve všem, poně-

vadž by nebylo žádného společného nadřízeného, který by mohl rozhodovati mezi nimi a veřejností; a přirozený stav by trval dále a sdružení by se nutně stalo tyranským nebo zbytečným.

Když se konečně každý dává všem, nedává se nikomu; a když se nad žádným členem nezískává právo jiné, než jaké mu sám člověk nad sebou postupuje, získává se náhrada všeho, co se ztrácí, a více síly k tomu, aby se zachovalo, co člověk má.

Vyloučíme-li tedy ze společenské smlouvy to, co není pro ni podstatné, uvidíme, že se redukuje na tato slova: Každý z nás dává svou osobu a všechnu svou moc pod nejvyšší řízení obecné vůle; a přijímáme zároveň každého člena jako nedělitelnou část celku.

Místo jednotlivé osoby každého účastníka smlouvy tvoří okamžitě tento sdružující akt právnické a hromadné těleso,* skládající se z tolika členů, kolik má shromáždění hlasů; toto kolektivní těleso dostává týmž aktem svou jednotnost, své společné já, svůj život a svou vůli. Tato veřejná osoba**, která se takto tvo-

* V orig. „corps moral“, termín vyskytující se na tomto ojedinelém místě; jinde R. používá výrazu „personne morale“ – viz další poznámku!

** Překládám doslovně franc. výraz „personne publique“. R. používá tohoto výrazu pro právnickou osobu práva veřejného (viz str. 39, 68, 90). Při tom jeho pojetí i konstrukce právnické osoby (ve franc. textu „personne morale“ na str. 28, 39, 77, 79, 82) je jiná než v běžné právní nauce. Nazývá právnickými osobami kolektivní útvary beze zřetele k tomu, zda jsou nebo mohou býti subjektem práv nebo právních povinností. Pro něho je rozhodující „obecná vůle“ útvaru. – Michoud, La théorie de la personnalité morale, 1932, I., str. 83 a n. vidí v něm předchůdce volní teorie právnických osob.

ří sjednocením všech ostatních, měla dříve jméno *civitas*⁴ a nazývá se dnes *republika* nebo *státní těleso*, které je svými členy nazýváno *státem*, když je pasivním, *suverénem*, když je aktivním, *mocností*, když se přirovnává k sobě podobným. Členové společnosti zovou se v celku *národem*, a jmenují se jednotlivě *občany*, pokud mají účast na svrchované moci, a *poddanými* jakožto podrobení zákonům státu. Ale tyto výrazy se často směšují a berou se jeden místo druhého; stačí, umíme-li je rozeznávat, když se užívají v nejpřesnějším svém významu.

⁴ Právý význam tohoto slova se u moderních téměř úplně setřel: většina jich zaměňuje město za obec a měšťana za občana. Nevědí, že domy tvoří město, že však občané tvoří obec. Tentýž omyl přišel kdysi draho Kartagiňanům. Nečetl jsem, že by se titul *cives* kdy dával poddaným některého knížete, ani Makedoňanům ne ve staré době, ani ne za našich dnů Angličanům, ačkoliv jsou blíže svobodě než všichni ostatní. Jedině Francouzi používají zcela volně výrazu *občané*, protože o něm nemají pravý pojem, jak lze viděti v jejich slovnících; jinak by se dopouštěli zločinu velezrady, kdyby si to jméno přivlastnili. Toto slovo u nich vyjadřuje ctnost a nikoliv právo. Když Bodin* chtěl mluvit o našich občanech a měšťanech, dopustil se hrubého nedopatření tím, že zaměňoval jedny za druhé. Pan d'Alembert** se v tom nemýlil a dobře rozlišoval ve svém článku Ženeva čtyři druhy lidí (dokonce pět, počítaje i prosté cizince), kteří jsou v našem městě, a z nichž jen dva tvoří republiku. Žádný jiný francouzský spisovatel, pokud vím, neporozuměl pravému smyslu slova *občan*.

* Bodin (1530–1596), právník a publicista francouzský; zakladatel theorie o suverenitě státu. Nejdůležitější jeho dílo je *Šest knih o republice* (1576).

** D'Alembert (1717–1783), francouzský filosof, matematik a spisovatel, jeden ze zakladatelů Encyklopedie. Proslulá je jeho Úvodní řeč k Encyklopedii.

Kapitola VII.

O SUVERÉNU

Vidíme z této formulace, že sdružující akt obsahuje vzájemný závazek celku s jednotlivci a že každý jedinec uzavíraje téměř smlouvu sám se sebou, je vázán ve dvojím směru: totiž jako člen vlády vůči jednotlivcům a jako člen státu vůči suverénu. Ale zde nemůžeme použít zásady práva občanského, že není nikdo vázán závazky, které učinil sám se sebou; neboť je jistě rozdíl v tom, když se zavážeme sobě nebo když se zavážeme celku, jehož jsme částí.

Musíme ještě poznamenati, že obecné rozhodnutí, které může zavázati všechny poddané vůči suverénu, protože se na každého z nich díváme pod zorným úhlem dvou rozličných vztahů, nemůže z opačného důvodu zavázati suveréna sama sobě, a že je proto proti přirozenosti státního tělesa, aby si suverén uložil zákon, který by nemohl přestoupiti. Jelikož může pohlížeti na sebe jenom pod jedním a tímž zorným úhlem, je ve stavu soukromníka, který uzavírá smlouvu sám se sebou; z toho je vidět, že není a nemůže býti v tom žádný druh základního zákona, závazného pro národní celek, ba ani společenská smlouva. Což neznamená, že by toto těleso se nemohlo dobře zavazovati vůči jinému, pokud se tím neporušuje tato smlouva; neboť vůči cizině stává se jednoduchou bytostí, jedincem.

Ale státní těleso nebo suverén nemůže se nikdy zavázati ani vůči jinému v ničem, co by porušovalo tento prvotní akt, protože odvozují své bytí z posvátnosti této smlouvy, tak nemohou zciziti část sebe anebo se nemo-

hou podrobiti jinému suverénu. Porušiti akt, jímž existují, by znamenalo se zničiti; a co není ničím, nevytváří nic.

Jakmile toto množství je takto sloučeno v jedno těleso, nemůže býti uražen jeden jeho člen, aniž se napadlo těleso a tím méně lze urazit těleso, aniž tím členové trpěli. Takto povinnost i zájem zavazují rovnou měrou obě smluvní strany, aby si navzájem pomáhaly; a lidé mají se snažiti, aby sloučili v tomto dvojnásobném vztahu všechny výhody, které na něm závisejí.

Nuže, jelikož suverén je tvořen jednotlivci, z nichž se skládá, nemá, ani nemůže míti zájem opačný jejich zájmu; proto svrchovaná moc nepotřebuje žádné záruky vůči poddaným, protože je nemožné, aby těleso chtělo škoditi všem svým členům; a uvidíme dále, že nemůže škoditi žádnému zvláště. Suverén již tím, že je, je vždy vším, čím má býti.

Ale není tomu tak, pokud jde o členy vůči suverénu, jemuž by přes společný zájem nic neručilo za jejich závazky, kdyby nenašel prostředků, jak si zajistiti jejich věrnost.

o dvojitosti
Každý jedinec může skutečně míti jako člověk zvláštní vůli, odporující nebo odlišnou od vůle obecné, kterou má jako občan. Jeho zvláštní zájem může k němu zcela jinak mluvit než zájem společný; jeho neodvislá a přirozeně nezávislá jsoucnost může způsobiti, že pohlíží na to, čím je povinnen společné věci, jako na dobrovolný příspěvek, jehož ztráta bude méně škodlivá pro ostatní než bude placení obtížné pro něho; a pokládá je právníckou osobu, která tvoří stát, jen za bytost pomyslnou, protože to není člověk, bude požívat občanských práv, aniž bude chtíti plniti povinnosti poddané-

ho: nespravedlnost, jejíž rozvoj by způsobil zkázu státního tělesa.

Aby tedy společenská smlouva nebyla jen prázdnou formulí, obsahuje mlčky závazek, který samojediný může dáti sílu ostatním, že kdokoliv by odepřel poslechnouti obecnou vůli, bude k tomu donucen celým tělesem; to znamená jen, že bude nucen, aby byl svobodný; neboť taková je podmínka, která chrání každého občana před každou osobní závislostí, dávajíc každého občana vlasti: podmínka, která tvoří umělost a chod státního stroje a která jediná činí legitimními občanské závazky, které by bez toho byly nesmyslné, tyranské a vydané nejrušnějšímu zneužívání.

Kapitola VIII.

O OBČANSKÉM STAVU

Tento přechod od stavu přírodního do stavu občanského vytváří v člověku význačnou změnu tím, že nahrazuje v jeho chování pud spravedlností, a tím, že dává jeho činům morální posvěcení, kterého dříve postrádaly. Teprve tehdy člověk, který dosud měl zřetel jen na sebe, vidí, že je nucen jednati podle zásad jiných a raditi se s rozumem dříve, než uposlechne svých sklonů, když hlas povinnosti nastupuje na místo fysického popudu a právo na místo žádosti. Ačkoliv se v tomto stavu zbavuje mnohých výhod, které má od přirozenosti, získává tím naopak tak veliké výhody, jeho schopnosti se cvičí a vyvíjejí, jeho myšlení se rozšiřuje, jeho city zušlechťují, jeho celá duše se povznáší tak, že kdyby zneužívání tohoto nového stavu jej nesnižovalo často pod stav,

z něhož vyšel, musil by bez ustání žehnat šťastnému okamžiku, který jej z něho navždy vyrval a který učinil z hloupeho a omezeného zvířete myslící bytost a člověka.

Převeďme všechno toto odvažování do snadno srovnatelných slov. Společenskou smlouvou ztrácí člověk svou přirozenou svobodu a neobmezené právo na vše, co jej svádí a čeho může dosáhnouti; získá občanskou svobodu a vlastnické právo ke všemu, co má. Abychom se uvarovali omylu při tomto vyvažování, je třeba dobře lišiti svobodu přirozenou, jejíž meze tvoří jen síly jedince, od svobody občanské, která je ohraničena obecnou vůlí; a držení, které je jen důsledkem násilí nebo práva prvního okupanta, od vlastnictví, které může býti založeno jedině na pozitivním titulu.

Mohli bychom k tomu, co předcházelo, připojiti ve prospěch stavu občanského mravní svobodu, která jediná činí člověka opravdu pánem sama sebe; neboť popud pouhé žádosti je otroctvím a poslušnost zákona, který jsme si sami uložili, je svobodou. Ale již jsem řekl příliš o této otázce a filosofický smysl slova svoboda není zde mým námětem.

Kapitola IX.

O VĚCNÉM MAJETKU

Každý člen společnosti poddává se jí v okamžiku, kdy se tvoří, tak, jaký právě je, sebe i všechny své síly, jichž dílem je majetek, který drží. Tímto aktem vlastnické právo nemění svou povahu, přecházejíc do jiných rukou, a nestává se vlastnictvím v rukou suveréna; ale jelikož síly obce jsou neporovnatelně větší než síly jedince, ve-

řejné vlastnictví je také ve skutečnosti silnější a neodvolatelnější, aniž bylo legitimnější, alespoň vůči cizincům. Neboť stát je vůči svým členům pánem všeho jejich majetku společenskou smlouvou, která ve státě je podkladem všech práv; ale vůči jiným mocnostem je jím jen právem prvního okupanta, které má od jednotlivců.

Právo prvního okupanta stává se pravým právem až po zavedení vlastnictví, ačkoliv je skutečnější než právo silnějšího. Každý člověk má přirozeně právo na vše, čeho potřebuje, ale pozitivní akt, který jej činí vlastníkem určitého majetku, jej vylučuje z ostatního. Když se jeho podíl utvoří, má se naň omeziti a nemá již žádného práva na společenství. Proto právo prvního okupanta, tak slabé ve stavu přírodním, se uznává každým vzdělaným člověkem. V tomto právu se uznává více to, co nám nepatří, než to, co patří bližnímu.

Aby se na nějakém území přiznalo právo prvního okupanta, je třeba všeobecně těchto podmínek: aby předně toto území nebylo nikým obýváno; aby za druhé člověk okupoval jen množství, kterého potřebuje k tomu, aby se uživil; aby za třetí se člověk zmocnil jeho vlastnictví ne prázdnotou obřadností, nýbrž prací a obděláváním, jediným to znakem vlastnictví, který se má druhými uznati, chybí-li právní titul.

Přiznáme-li potřebě a práci právo prvního okupanta, nerozšiřujeme je skutečně tak daleko, jak jen může jíti? Můžeme neomezovati toto právo? Bude stačiti k tomu, abychom si osobovali, že jsme pány území, když vkročíme na společnou půdu? Postačí, máme-li sílu, abychom z něho odehnali na chvíli ostatní lidi k tomu, abychom jim vzali právo, aby se tam vůbec vrátili? Jak se může člověk nebo národ zmocniti rozsáhlého území

a připraviti oň veškeren lidský rod jinak, než trestnou usurpací, když odnímá zbytku lidí pobyt a potraviny, které jim příroda dává společně? Když Nunez Balbao se zmocnil na pobřeží jižního moře a celé střední Ameriky jménem kastilské koruny, stačilo to k tomu, aby se ho tím zbavili všichni obyvatelé a aby se vyloučila všechna knížata světa? Za těchto poměrů se tyto obřady množily dosti zbytečně; a katolický král mohl náhle ze svého kabinetu se zmocniti celého světa, jen když vypustil pak ze své říše to, co držela před tím jiná knížata.

Pochopíme, jak sdružená a souvislá půda soukromníků se stává veřejným územím, a jak se právo svrchovanosti stává zároveň věcným a osobním, rozšiřujíc se z poddaných na území, které obývají; což činí vlastníky více závislými a činí jejich síly zárukou jejich věrnosti; výhoda, kterou patrně dobře nepozorovali staří monarchové, kteří jmenujíce se králi Peršanů, Skythů, Macedonců, se patrně pokládali za vladaře lidí spíše než za pány země. Dnešní králové se dovedněji nazývají králi Francie, Španělska, Anglie atd.; jsou si jisti, že drží obyvatele území, když takto drží území.

Při tomto zcizování je zvláštní to, že společnost místo, aby zbavila soukromníky majetku, když jej přijímá, zajišťuje jim jen zákonité vlastnictví, mění usurpaci ve skutečné právo a užívání ve vlastnictví. Jelikož se na držitele pohlíží jako na depositáře veřejného majetku, jejich práva se uznávají všemi členy státu a hájí se všemi jeho silami proti cizině: cessí, výhodnou pro veřejnost a ještě více pro ně, získali takto takřka vše, co dali. Paradox, který lze snadno vysvětliti rozlišením práv, které suverén a vlastník mají k témuž pozemku, jak dále uvidíme.

Může se také státi, že lidé se počnou sdružovati dříve než něco vlastní a že se pak zmocní území, které stačí pro všechny, a společně ho užívají, nebo si je mezi sebou rozdělí buď rovnoměrně nebo podle poměru stánoveného suverénem. Právo, které má soukromník k svému vlastnímu pozemku, je vždy podřízeno právu, které společnost má nade všemi, ať se získalo jakoliv; bez toho by nebylo ani trvanlivosti v společenském svazku, ani skutečné síly ve výkonu svrchované moci.

Zakončím tuto kapitolu a tuto knihu poznámkou, která má býti základem každé společenské soustavy; že totiž základní smlouva místo aby zničila přirozenou rovnost, nahradí naopak rovností mravní a legitimní to, kolik příroda mohla vložiti nerovnosti fyzické mezi lidmi, a že se stávají všichni rovnými dohodou a podle práva, byť byli nerovnými silou a nadáním.⁵

⁵ Za špatných vlád je tato rovnost jen zdánlivá a ilusorní: slouží jen k tomu, aby udržovala chudého v jeho bídě a bohatého v tom, co uchvátil. Zákony ve skutečnosti jsou užitečné těm, kteří něco mají v držení, a škodlivé těm, kteří nemají nic: z toho plyne, že společenský stav je výhodný pro lidi, jen pokud mají všichni něco a pokud nikdo z nich nemá příliš.